

רוזן על הסמנטיקה של מערכת זמני הפועל בעברית

עידית דורון

כמו בתחומים רבים אחרים בחקר העברית החדשה, רוזן היה חלוץ גם בתחום הסמנטיקה של מערכת צורות הפועל. בתחום זה הוא הקדים את זמנו עד כדי כך, שהקושיות התיאורטיות שהקשה עומדות עד עצם היום הזה בדיוק במצב שבו השאיר אותן. איש לא קידם מאז רוזן את הבנתנו בסוגיות האלה, ועל כן יש צורך לחזור ולעיין בשאלות ובתשובות שהציג, כמבוא לכל צעד נוסף במחקר של מערכת זמני הפועל של העברית החדשה.

I. מעמדה של צורת הבינוני הפועל במערכת זמני הפועל

בספרו *העברית שלנו*, רוזן קובע כי העברית החדשה ירשה מן העברית המשנאית מערכת זמנים משולשת (פעל – פועל – יפעל) השונה מן המערכת הזוגית (פעל – יפעל) של העברית המקראית:

לא שתיים הן היחידות הסימאנטיות, העומדות ביסוד מערכת הפועל של לשון המשנה: לא הזוג של הפעולה המושלמת והלא-מושלמת, שהוא בעיקרו – אם כי לא לבדו – יסוד מערכת הפועל המקראית, אלא שלוש: שלוש דרגות הזמן "ההגיוניות": הקודם לרגע הדיבור, הקיים בעת ובעונה אחת עם רגע הדיבור, הבא אחרי רגע הדיבור, בלשון פשוטה: עבר, הווה ועתיד. לשון המשנה יצרה לנו את מערכת-הזמנים העברית. (שם, עמ' 57).

הטענה העיקרית בציטוט לעיל, אשר רוזן נותר נאמן לה בכל כתביו, היא כי מערכת הזמנים של העברית המשנאית היא העומדת ביסוד מערכת הזמנים של העברית החדשה, וכי הבינוני הפועל הוא חלק ממערכת הזמנים הזו. כלפי שתי צורות הפועל האחרות, *פעל* ו*יפעל*, חלו במשך הזמן שינויים בגישתו המקורית של רוזן כפי שהיא מתבטאת באותו הציטוט. שינויים אלה הם שוליים לענייננו ולא נתעכב עליהם מעבר לאזכור קצר. ראשית, הגישה האספקטואלית למערכת הפועל במקרא, הרואה בניגוד *פעל* – *יפעל* ניגוד בין פעולה מושלמת לפעולה לא מושלמת, ננטשת בהמשך (למשל רוזן 1985, 1993) לטובת הגישה הרואה כבר במערכת *פעל* – *יפעל* המקראית מערכת של ניגודי זמן, ולא אספקט. שנית, חלה התפתחות בגישתו של רוזן כלפי הצורות *פעל* – *יפעל* גם בעברית החדשה. בספריו *A Textbook of Israeli Hebrew* ו- *Contemporary Hebrew*, הוא מנתח צורות אלה בעברית החדשה כמביעות ניגוד לא רק של זמן אלא גם של

מודאליות. בצורת *יפעל* הוא רואה צורה המתארת אירועים *פוטנציאליים*, העתידיים להתרחש או לפחות אפשרי שיתרחשו. בצורת *פעל* הוא רואה צורה המתארת אירועים *מרוחקים*, שאינם עתידיים להתרחש, אם מפני שכבר התרחשו, ואם מפני שאינם מציאותיים. את ניגודי המודאליות מדגים רוזן באמצעות משפטי תנאי: משפט התנאי *אם משה ירצה....* מתאר אפשרות שיכולה להתממש, בעוד משפט התנאי *אילו משה רצה....* (או *אם משה היה רוצה....*) מתאר אפשרות לא ממשית.

כאמור, למרות ההתפתחויות שעברה גישתו, רוזן נותר עקבי בראיית צורת הבינוני הפועל בעברית החדשה כצורה פועלית המציינת זמן, בשונה מגישתו כלפי הבינוני הפועל בעברית המקראית, אותו ראה כחיצוני למערכת הפועלית. יש להדגיש כי הבחנה זו חלה על הבינוני הפועל בלבד ולא על הבינוני הסביל, אשר רוזן רואה אותו כחיצוני למערכת הפועלית גם בעברית החדשה (נקודה זו נידונה בפירוט במאמר דורון 2000, ואי לכך לא נעסוק כלל בבינוני הסביל, אלא בבינוני הפועל בלבד). באשר לעברית המשנאית, לשיטתו של רוזן זוהי תקופת מעבר מבחינת הפיכתו של הבינוני הפועל מצורה לא-פועלית לצורה פועלית:

אמנם לא הגיעה ההתפתחות הגמורה של הבינוני המשנאי לאלמנט פועלי עד לשלבה הסופי בלשון המשנה, ועדיין ניכרים בבינוני סימנים של אופי לא-פועלי... ההשתלבות הסופית והשלמה במערכת הפועל, גם מבחינה תחבירית, אירעה רק בצורה המדוברת של העברית הישראלית... (שם, עמ' 57).

רוזן מביא באותו המקום שני נימוקים להיותו של הבינוני הפועל צורה פועלית בעברית החדשה. נימוק אחד הוא האפשרות לקשר את הבינוני הפועל, כאשר הוא מלווה שם, באמצעות מילת השעבוד *ש-*. הבינוני הפועל שונה בכך משם תואר, שאינו יכול להיות מקושר עם *ש-*:

- א.1. התלמיד המפטפט/שמפטפט
- ב. הפציינט החיוור/*שחיוור

לעומת זאת, דוגמאות שבהן הבינוני מקושר באמצעות מילות השעבוד *ש-* או *אשר* הן נדירות במקרא, שם מקושר הבינוני הפועל בדרך כלל באמצעות *ה-*, בדומה לשם-התואר:

- ג.1. הכסף השב באמתחותינו (בראשית מ"ג 18)

הנימוק השני להיותו של הבינוני הפועל צורה פועלית בעברית החדשה הוא האפשרות לשלילת המשפט שבו הנשוא הוא בינוני פועל באמצעות *לא*, בנוסף לשלילה באמצעות *אין*:

2.א. התלמידים לא/אינם יודעים את התשובה

לעומת זאת, במקרא, שלילת המשפט שבו הנשוא הוא בינוני פועל נעשית כמעט ללא יוצא מן הכלל באמצעות *אין*, כמו:

2.ב. והמתים אינם יודעים מאומה (קוהלת ט' 5)

בספרו *Contemporary Hebrew* מציע רוזן שלושה נימוקים נוספים לעמדתו בדבר היות הבינוני הפועל בעברית החדשה צורה פועלית לכל דבר:

ראשית, כאשר הבינוני הפועל מלווה שם בעברית החדשה, הוא שונה משם-תואר בכך שאין הוא מתאים ביידוע לשם (Rosén 1977, 107). בדוגמאות הבאות, הבינוני הפועל מופיע עם *ה-* למרות שהוא מלווה שם בלתי מיודע. לעומתו, שם התואר אינו יכול להופיע עם *ה-* במקרה שכזה, שכן הוא חייב להתאים ביידוע לשם אותו הוא מלווה:

3.א. המורה ישלח אל המנהל תלמידים המעתיקים/*מעתיקים בבחינה
ב. החובש ישלח לאישפוז פציינטים חיוורים/*החיוורים

לעומת זאת, הבינוני הפועל במקרא, כמוהו כשם התואר, מתאים בדרך כלל ביידוע לשם אותו הוא מלווה, ועל כן מופיע ללא *ה-* כאשר הוא מלווה שם בלתי מיודע:

3.ג. ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים (בראשית מ"ה
(23)

שנית, הבינוני הפועל בעברית החדשה מופיע רק עם צורת העבר של פועל-העזר *היה*, בעוד שם התואר מופיע עם כלל צורות פועל-העזר (רוזן 1977). אילו היה הבינוני הפועל שם תואר, היינו מצפים שיופיע גם הוא בלווית כל צורות הזמנים של פועל-העזר *היה*, אולם בעוד הצירוף *היה שוחה* מופיע בעברית החדשה, לצד הצורה הנטויה *שחה*, הצירוף *יהיה שוחה* אינו מופיע:

4.א. דני היה/*יהיה שוחה בים
ב. דני היה/יהיה דומה לאביו

במקרא מופיע הבינוני כמו שם-תואר עם צורות שונות של פועל-העזר:

4.ג. יהי מבדיל בין מים למים (בראשית א' 6)

שלישית, הבינוני הפועל בעברית החדשה, בהיותו צורה פועלית המציינת זמן הווה, מתפרש כאירוע המתרחש בזמן הדיבור:

5.א. הבינוני הפועל כצורה פועלית:

היורדים	אלה שיורדים ברגע זה
הנופלים	אלה שנופלים ברגע זה

רק במקרים שבהם נגזרים שמות מצורות הבינוני הפועל, מתקבל פירוש פרפקטי, של מצב תוצאה מאירוע שהתרחש בעבר, לפחות כאשר מדובר בגזירה מפעלים בעלי תכונות מילוניות-אספקטואליות המתיישבות עם הפירוש הפרפקטי (Rosén 1977, 107). הצורות *יורדים* ו-*נופלים* ב-(5.ב.) הם שמות (כפי שניכר מן הצמצום הניכר שחל במשמעותם) הגזורים מצורות הבינוני הפועל המקבילות ב-(5.א.):

5.ב. גזירה שמנית מן הבינוני הפועל:

היורדים	אלה שירדו מהארץ
הנופלים	אלה שנפלו במלחמה

ואילו במקרא מלכתחילה אין הבינוני הפועל צורה פועלית המציינת התרחשות בזמן הדיבור. אי-לכך, מתקבל עבור פעלים אלה פירוש פרפקטי ללא כל קשר לגזירה שמנית. בדוגמאות הבאות, הבינוני הפועל אינו מתאר אירוע בהתרחשותו, אלא מצב תוצאה. למשל *נופל* מתפרש כ- *נמצא כמצב תוצאה מן הנפילה*, בשונה מן הפירוש בעברית החדשה:

6.א. והנה דגון **נופל** לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן (שמואל א' ה' 4, ודוגמאות דומות שופטים ג' 25, ד' 22)

ב. המה עולים במעלה העיר והמה מצאו נערות **יוצאות** לשאוב מים (שמואל א' ט' 11)

ג. ויהיו בני נוח **היוצאים** מן התיבה שם וחס ויפת (בראשית ט' 18)

ד. ויקרא אברהם את שם בנו **הנולד** לו אשר ילדה לו שרה יצחק (בראשית כ"א 3)

ה. ויעזבו את יהוה אלהי אבותם **המוציא** אותם מארץ מצרים (שופטים ב' 12)

רוזן מצייר איפוא תמונה של מערכת פועלית מקראית שאינה כוללת את צורת הבינוני, המתפתחת באופן הדרגתי, דרך תקופת מעבר במשנה, למערכת פועלית המשתמשת בצורת הבינוני כצורה פועלית המציינת זמן הווה. גישה זו אינה מקובלת על חוקרים אחרים, הרואים כבר בצורת הבינוני המקראית צורה פועלית. בן-חיים 1955, למשל, עומד על כך שהבינוני הפועל מצריך יחס מושא בדיוק כמו כל צורה פועלית אחרת:

7.א. אתם עוברים את הירדן הזה (יהושע א' 11)

ב. השומרים הם **את** דרך יהוה ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא (שופטים ב' 22)

אולם הדבר נכון רק כאשר הבינוני הפועל משמש כנשוא המשפט, ואילו כאשר הוא מופיע בתפוצה שמנית, כלואי, הוא מופיע כנסמך ומצריך יחסת שייכות. יחסת השייכות מתבטאת צורנית בכינוי גוף חבורים, למשל בכינוי הגוף במילה מוצאי ב-(8.ה.) שהוא כינוי שייכות, בשונה מכינוי הגוף במילה מוצאי, שהוא כינוי מושא. בכל הדוגמאות ב-(8), לעומת אלה שב-(7), מופיע המשלים של הבינוני הפועל ביחסת השייכות ולא ביחסת המושא, כיוון שהבינוני הפועל משמש ב-(8) כלואי, ואילו ב-(7) כנשוא:

- א.8. ולשומרי מצוותי (שמות כ' 6)
- ב. עבדים נושאי מנחה (שמואל ב' ח' 2)
- ג. אנשי חיל יראי אלהים (שמות י"ח 21)
- ד. אל חפץ רשע (תהילים ה' 5)
- ה. כל מוצאי יהרגני (בראשית ד' 14)
- ו. כל הורג קין שבעתיים יוקם (בראשית ד' 15)

ניתן איפוא לומר כי הבינוני הפועל במקרא הוא צורה שיש לה תפוצה כפולה הכוללת הן את התפוצה הפועלית והן את התפוצה השמנית. בעוד בן-חיים מבליט את תפוצתו הפועלית של הבינוני, כנשוא, רוזן מבליט את תפוצתו השמנית כלואי. התפוצה הכפולה מתבטאת לא רק בסמני היחסה, אלא גם בתווית השלילה. בתור נשוא, ראינו כבר לעיל (דוגמה 2.ב.) כי הבינוני הפועל נשלל במקרא באמצעות אין. אולם כאשר אין מדובר בשלילת הנשוא אלא בשלילת הלוואי, בהחלט ניתן למצוא דוגמאות של לא במקרא עם בינוני:

- א.9. ארץ לא נושבה (ירמיה ו' 8)
- ב. איש אשר לא שומע (תהילים ל"ח 15)

למרות שיש לבינוני הפועל המקראי מאפיינים פועליים כאשר הוא מתפקד כנשוא, אין הדבר סותר את עיקרי טענתו של רוזן, כיוון שהבינוני הפועל המקראי אינו משמש לציון זמן, אלא אספקט (Jouion 1923). חטב (Hatav 1997) רואה בבינוני הפועל המקראי בתפקודו כנשוא צורה שיש לה פירוש אספקטואלי, המציינת מצב או אירוע בביטוי הרגעי, בדומה לפרוגרסיב האנגלי. הרגע המתואר חופף במקרים רבים לרגע הדיבור, וכך אכן מתקבלת משמעות השקולה לזמן הווה:

- א.10. קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה (בראשית ד' 10)
- ב. מפני שרי גבירתי אנוכי בורחת (בראשית ט"ז 18)
- ג. ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מלכים א' י"ח 44)
- ד. זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם (בראשית ט' 12)

ייתכן גם שהרגע המתואר הוא רגע בעתיד הקרוב, אולם אפשרות זו אינה אלא חלק ממשמעות ההווה (כפי שנראה בסעיף הבא):

11. א. כי משחיתים אנחנו את המקום הזה (בראשית י"ט 13)
 ב. כי לימים עוד שבעה אנוכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה
 (בראשית ז' 4)

אבל ישנן דוגמאות רבות שבהן הרגע המתואר ע"י הבינוני הפועל הוא רגע בעבר, וכאן אכן ניכר בבירור כי הבינוני המקראי אינו מציינן זמן הווה:

12. א. ובעת ההיא פלישתים מושלים בישראל (שופטים י"ד 4)
 ב. והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (בראשית י"ג 7)
 ג. ולוט יושב בשער סדום (בראשית י"ט 1)
 ד. וגדעון בנו חובט חיטים בגת (שופטים ו' 11)

נימוק נוסף שמביאה חטב הוא חסרונה של צורת הבינוני הפועל המקראי בפעלים סטאטיביים רבים, בדומה לפרוגרסיב האנגלי. למשל, לא קיימות צורות הבינוני הפועל **חופץ*, **יורא*, **חורד*, ובמקומן משמשים התארים *חפץ*, *יורא*, *חוד*, בדומה לחסרונן של צורות הפרוגרסיב:
 *be wanting, *be desiring, *be fearing וכד'.

אולם אם צורת הבינוני הפועל המקראי היא אכן צורה פרוגרסיבית, נשאלת השאלה כיצד היא מקבלת במקרים מסוימים משמעות פרפקטית (למשל בדוגמה (6) לעיל), משמעות שאין לפרוגרסיב האנגלי. ייתכן מאד שהתכונות האספקטואליות המילוניות של הפעלים בדוגמה (6) היו שונות בעברית המקראית מאלה שיש להם היום. ייתכן כי במקרא אלה הם פועלי מיקום סטאטיביים, דהיינו פעלים המתארים מצב שיש לו נקודת שינוי התחלתית, בדומה לפעלים *יושב*, *עומד*, *שוכב* וכו' בעברית החדשה. נחזור לפעלים אלה בדוגמה (30) שבפרק III.

לסיכום, למרות שישנם נימוקים לראות בצורת הבינוני הפועל צורה פועלית כבר במקרא, טענתו העיקרית של רוזן מתאמתת: הבינוני הפועל המקראי אינו צורה המציינת זמן (אלא אספקט), לעומת פירושה בעברית החדשה לציון זמן. פירוש זה התרחב בעברית החדשה גם לתפוצת הבינוני הפועל כלוואי. מכיוון שהבינוני הפועל הוא צורה המציינת זמן, יש נטייה להשתמש בו בעברית החדשה בעיקר כנשוא. ועל כן נוצר הצורך לסמן את הבינוני הפועל בסימון מיוחד כאשר הוא משמש בכל זאת כלוואי. הסימון הוא באמצעות התווית *ה-*, ללא כל קשר להתאמה ביידוע, כפי שכבר ראינו.

II. הבינוני הפועל כמציינן זמן הווה בעברית החדשה

כאמור, רוזן עקבי בכל כתביו בראיית צורת הבינוני הפועל בעברית החדשה כשייך למערכת הפועלית, המשמשת ליצירת הבחנות זמן. גישתו המקורית שצוטטה לעיל רואה בצורת הבינוני הפועל צורה המציינת זמן הווה. מאוחר יותר, הוא רואה בה צורה בלתי מסומנת, וזהו בעיניו הדבר המאפשר פרשנות

זמנים רחבה מההווה. ואכן הבינוני הפועל מציין בעברית החדשה לא רק את ההווה, אלא גם את העבר (כפי שמראה דוגמה 13.א.), ואת העתיד (כפי שמראה דוגמה 13.ב.). שתי הדוגמאות מופיעות אצל רוזן 1977, עמ' 195:

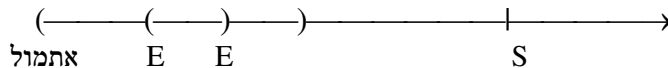
13.א. אתמול אני מטייל ברחוב. את מי אני פוגש? את רינה
 ב. בשנה הבאה, אני גומר את הלימודים

אולם לדעתי צדק רוזן דווקא בגישתו המקורית, ויש בכל זאת לראות בצורת הבינוני הפועל בעברית החדשה, בשימושה כנשוא, צורה המציינת זמן הווה. זאת מכיוון שבשפות רבות, לא רק בעברית, ניתן לגזור את הפירושים הנוספים המודגמים ב- (13.א.) ו- (13.ב.) מתוך משמעות ההווה. המונח הסטרוקטורליסטי "בלתי מסומן" בפני עצמו אין בו כדי להסביר את המגבלות הקיימות על הפירושים הנוספים של הבינוני מלבד ההווה, שעליהן נעמוד להלן. כדי להסביר את הפירושים המתקבלים מלבד ההווה, ניתן להשתמש בתוכנות של Reichenbach 1947, המציע תמונה מורכבת יותר של מושגי הזמן מזאת שהיתה קיימת לפניו. לפני רייכנבך, מקובל היה לחשוב כי אפשר לפרש את צורות הזמנים של השפה הטבעית באמצעות יחסי קדימות ($<$) וחפיפה (\circ) בין שתי נקודות זמן: זמן הדיבור S (Speech time) וזמן האירוע המתואר במשפט E (Event time), בצורה הבאה:

- 14.א. $E < S$: זמן האירוע המתואר קודם לזמן הדיבור – זמן עבר
 ב. $S < E$: זמן האירוע המתואר מאוחר מזמן הדיבור – זמן עתיד
 ג. $E \circ S$: זמן האירוע המתואר חופף לזמן הדיבור – זמן הווה

זמנים המוגדרים כך נקראים *זמנים מוחלטים*, וכאשר ישנם תיאורי זמן במשפט, הם חופפים ל-E:

15.א. אתמול טיילתי ברחוב
 ב.

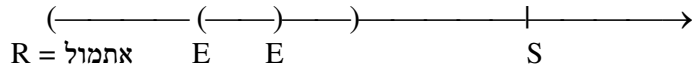

רייכנבך הראה ששפות מקודדות בצורות הזמנים שלהן נקודת זמן נוספת: הזמן ממנו מתבוננים ב-E, אשר לפעמים נקרא *זמן נקודת המבט* (Reference time). רייכנבך השתמש ב-R כדי לפרש את צורות הזמן המורכבות באנגלית. אולם ניתן לעשות ב-R שימוש נוסף המפרש את ההבחנה של Jespersen 1924 בין זמנים מוחלטים לבין *זמנים יחסיים*. את הגדרת הזמנים המוחלטים הבאנו ב- (14) לעיל, ואת הזמנים היחסיים ניתן להגדיר באמצעות זמן נקודת המבט R. צורות הזמנים היחסיים מקודדות את היחסים בין E לבין R, כאשר היחס בין R ל-S נקבע ע"י תיאורי הזמן במשפט, או מתוך השיח:

16. א. $E < R$: האירוע המתואר קודם לנקודת המבט – זמן "עבר יחסי"
 ב. $R < E$: האירוע המתואר מאוחר מנקודת המבט – זמן "עתיד יחסי"
 ג. $E \circ R$: האירוע המתואר חופף לנקודת המבט – זמן "הווה יחסי"

ההווה היחסי (הקרוב גם "הווה הסטורי" במקרה שבו לא רק ש- R חופף ל- E , אלא גם שניהם קודמים ל- S) מודגם במשפט הראשון בדוגמה (13.א). לעיל, שאני חוזרת עליו בדוגמה (17) דלהלן. בדוגמה זו, תואר הפועל *אתמול* מזהה את נקודת המבט R , וזמן ההווה מלמד על כך שהאירוע המתואר E חופף ל- R :

17. א. אתמול אני מטייל ברחוב
 ב.

השימוש בזמן הווה לציון הווה הסטורי הוא אפשרות הקיימת בשפות רבות, ואינו מיוחד לבינוני הפועל של העברית החדשה. נהוג להשתמש בהווה הסטורי כרקע לסיפור נוסף, ועל כן (17) תקין רק כרקע למשפט המשך, כמו בדוגמה (13.א). שיח שבו מופיע משפט (17) ללא כל המשך, כמו דוגמה (18) דלהלן, נשמע מוזר, כיוון שלא נעשה בו כל שימוש נוסף ב- R שיצדיק בחירת נקודת מבט השונה מ- S :

18. מה חדש? # אתמול אני מטייל ברחוב.

כמו כן, כאשר אין מופיעים תיאורי זמן מפורשים, או שיח קודם מתאים, לא מתקבלת משמעות של הווה הסטורי, אלא רק של הווה פשוט, כמו בדוגמה הבאה:

19. אני מטייל ברחוב

מקובל לחשוב כי בשפה הטבעית לא קיים "הווה עתידני" המקביל ל"הווה ההסטורי", דהיינו הווה אשר בו נקודת המבט מועברת לעתיד. ואכן דוגמה כגון (13.ב) שונה באופיה מדוגמת ההווה ההסטורי (13.א). בדוגמאות בהן מתפרש ההווה כעתיד, בשונה מן ההווה ההסטורי, אין צורך בהמשך השיח, וכן אין צורך בתיאור זמן מפורש. כפי שמראה הדוגמה הבאה, גם ללא תואר הפועל *מחל*, המשפט יכול להתפרש כעתיד:

20. (מחר) אני נוסעת לאילת

חוסר הצורך בתיאור זמן מפורש מלמד על כך שנקודת המבט R אינה משחקת תפקיד. אין מדובר אם כן בזמן יחסי, אלא בזמן מוחלט, דהיינו זמן שאינו

מקודד יחס ל-R כלשהו אלא ישירות ל-S עצמו. בדוגמא (ב.13). מדובר אם כן בחפיפה של האירוע המתואר E לזמן הדיבור S, המתקיימת הודות להוספת שלבי התכנון של E ל-E עצמו. שימוש זה של ההווה באמצעות הרחבת E כך שיכלול גם את שלבי התכנון אינו מיוחד לבינוני הפועל בעברית החדשה, אלא מופיע בשפות רבות (גם בעברית המקראית כפי שראינו לעיל) ונקרא בשם "futurate" (Dowty 1979, Smith 1997). ידוע גם שאי אפשר להשתמש בהווה באופן זה אלא לאירועים שהם אכן מתוכננים. אירועים הנתפסים כאירועים שלא ניתנים לתכנון, אי אפשר להוסיף להם את שלבי התכנון, ועל כן אין הם מאפשרים את השימוש בצורת ההווה לציון העתיד הקרוב. דוגמה (ב.21). נשמעת על כן מוזרה, לעומת דוגמה (א.21):

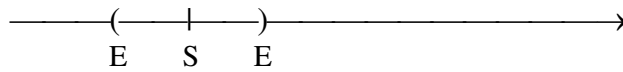
21. רקע: אני בהלם ממהו שקרה לי היום, ואינני חשה דבר.

א. מחר אני בטח אכעס.

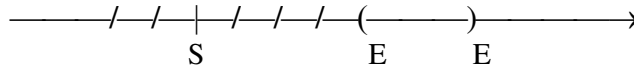
ב. # מחר אני בטח כועסת.

לסיכום, בעוד ההווה הרגיל מתאפיין בחפיפה בין זמן הדיבור S לבין האירוע המתואר E, כמודגם בדיאגרמה (א.22), מתאפיין ההווה המשמש לציון העתיד הקרוב בחפיפה בין S לבין E המורחב בשלבי התכנון, כמודגם ב-(ב.22):

א.22

ב.

ניתן אם כן לראות בצורת הבינוני הפועל בעברית החדשה צורה המציינת זמן הווה. בתור צורה המציינת זמן הווה, יש לבינוני הפועל שימוש מוגבל גם לציון זמן עבר או עתיד. את המגבלות ניתן להבין מתוך כללי השיח בכלל, ומתוך הסמנטיקה של הפעלים ותארי הפועל המופיעים במשפט בפרט, כפי שעשינו כאן.

III. חידת הצורות המורכבות

בספרו *העברית שלנו* רוזן קובע גם כי בנוסף לשלושת זמני הפועל של העברית החדשה (עבר, הווה ועתיד), ירשנו מן העברית המשנאית את אחד הזמנים המורכבים שלה, והוא משמש בעברית החדשה לציון הרגל: "הוא היה הולך" = 'הוא היה רגיל ללכת'; הוא הלך – מעשה חד-פעמי" (רוזן 1956, עמ' 58). בספרו *Contemporary Hebrew* רוזן מתקן את דבריו אלה. אין זה נכון כי

הצורות הפשוטות מציינות מעשה חד-פעמי, האמת היא שהן בלתי מסומנות מבחינת אספקט, ויכולות להתפרש בשני אופנים:

23. א. דני שותה קפה (אירוע המתרחש עכשיו/ הרגל שיש לו עכשיו)
- ב. דני שותה קפה (אירוע שהתרחש בעבר / הרגל שהיה לו בעבר)
- ג. דני ישתה קפה (אירוע שיתרחש בעתיד/ הרגל שיהיה לו בעתיד)

לעומת זאת הצורות המורכבות יכולות להתפרש רק כהרגל, ועל כן, במונחים של Rosén 1977, הן מסומנות מבחינה אספקטואלית:

24. דני היה שותה קפה (הרגל שהיה לו בעבר)

בכל אופן, הנקודה העיקרית היא כי רוזן שוב רואה בעברית המשנאית את מקור המערכת של העברית החדשה. בפרט, אין הוא רואה את השפות האירופאיות אשר בסביבתן התפתחה העברית החדשה כמקור:

אנו יכולים לראות בשלב התפתחות זה [העברית המשנאית] את נקודת המוצא למערכת הזמנים כפי שהיא מתייצבת לפנינו עם תחיית העברית. אם אמנם מערכת זו הולמת יפה את הקיים בכמה וכמה לשונות קרובות-תרבות, כגון הגרמנית, היידיש, והספרדית, תהיה גם בעניין זה טעות לחשוב שמערכות לועזיות אלו היו את המניע ליצירת המבנה הפורמלי של קטיגוריה; גם בעניין זה נהיה יותר קרובים לאמת אם נחשוב שהמודלים הלועזיים הקובעים רק סייעו לברור מבין המערכות הפורמליות שבמורשה אותה מערכת שהיא הקרובה יותר לסביבה התרבותית של המאות ה-19 וה-20. (רוזן, 1985, 291-292).

אלא שכאן מתעוררת שאלה קשה, שכן אופיין של הצורות המורכבות בעברית החדשה שונה מאד מזה שבעברית המשנאית. שאלה זו הטרידה כפי הנראה את רוזן, והוא התמודד איתה במקומות אחדים. אולם בסופו של דבר הוא הותיר אותה ללא מענה מספק, וכאמור, איש גם לא קידם אותה מאז. אני אכנה שאלה זו "חידת הצורות המורכבות", ואנסח אותה בשני חלקים:

חידת הצורות המורכבות

1. שאלת העתיד הנעלם: בעברית המשנאית מופיעות לא רק צורות "עבר מורכב", כמו בעברית החדשה, אלא גם "עתיד מורכב". לאן נעלם העתיד המורכב?
2. שאלת ההתמשכות הנעלמת: בעברית המשנאית מציין העבר המורכב הרגל או התמשכות, ואילו בעברית החדשה הרגל בלבד. לאן נעלמה משמעות ההתמשכות?

באשר לשאלת העתיד הנעלם, אומר Rosén 1977 עמ' 187 הערה 177, כשהוא עוסק בתהליך התפתחות הצורות המורכבות מן המקורות המשנאיים:

Whether the restriction, in Israeli Hebrew, of the periphrastic form to the "remotive" (past) tense can be explained as the result of this process, I feel unable to discuss. At any rate, the difference between 'he used to come' and 'he came' can be expressed in Israeli Hebrew with reference neither to present nor to future time; but since the same is true for Western languages (at least as concerns the future), the situation in Israeli Hebrew may be typology-conditioned.

רוזן מייחס את חסרונן בעברית החדשה של צורות מורכבות בעתיד להשפעה אזורית של השפות האירופאיות. אולם בכך הוא מחליש את טיעונו הראשי, דהיינו שהעברית החדשה התפתחה משלביה הקודמים של העברית, ופותח פתח למתנגדיו הרואים בדקדוק העברית החדשה תוצר של דקדוקי השפות האירופאיות. ללא תיאור פנים-לשוני קוהרנטי של השינוי ההסטורי, גם אם השינוי נעשה בהשפעת מגע עם שפות שכנות, לא ניתן להדוף את האומרים כי אין מדובר בשינוי הסטורי כלל, אלא באימוץ מבנים של השפות השכנות. מדובר כאן בשאלה קשה, הדורשת דיון מעמיק יותר, שטרם התקיים. נראה לי כי התשובה תימצא אולי דווקא בהבדל שבין העברית המשנאית למקראית. העתיד המורכב הוא צורה מבוססת במשנה (סגל 1946, אזר 1995):

א.25. התקינו שיהא אדם שואל את שלום חבריו בשם (ברכות ט' ה')
ב. וכשהיו בעלי הדין עומדים לפניך (אבות א' ח')

לעומת זאת, צורה זו כמעט שאינה קיימת במקרא. הבדל בין המשנה לבין המקרא מופיע גם בחלקה השני של חידת הצורות המורכבות, שאלת ההתמשכות הנעלמת. במשנה אכן ניתן למצוא צורות מורכבות בפירוש של התמשכות (א.26) או הרגל (ב.26):

א.26. מעשה כבוייתס בן זינן שהיה מביא גרוגרות בספינה ונשברו חביות של יין על גביהם. ובא מעשה לפני חכמים והיכשירו (עבודה זרה ה' ב')
ב. מעשה בצלמין באחד שנטע את כרמו על שש-עשרה אמה. היה הופך את השער למקום הזרע וזרע את הניר. ובשנה האחרת, היה הופך את השער למקום הזרע וזרע את הבור. (כלאים ד' ט')

במקרא כמעט ולא ניתן למצוא צורות מורכבות בפירוש של התמשכות (א.27), אלא בעיקר בפירוש של הרגל (ב.27):

- 27.א. ומלאך בא אל איוב ויאמר: הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם (איוב א' 14)
 ב. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו (מלכים ב' י"ח 4)

באשר לעברית המשנאית, נראה אם כן שמדובר בצורה אימפרפקטיבית. ידוע כי האספקט האימפרפקטיבי משמש בשפות רבות הן לציון הרגל והן לציון התמשכות, כמו למשל בשפות הרומאניות:

28. Dani buvait du café

שמשמעו כפול: (הפירושים ניתנים באנגלית, כיוון שבעברית החדשה יש אמנם צורת הרגל: "דני היה שותה קפה", אך בניגוד לעברית המשנאית, אין בה צורת התמשכות.)

Dani used to drink coffee

או Dani was drinking coffee

כפי שהעיר שרגא אסיף בעל פה, אפילו בעברית החדשה ישנם ניבים שבהם משמשת הצורה המורכבת לציון אספקט אימפרפקטיבי. ישנו בעברית ניב המושפע מן השפה הערבית, שפה שאכן יש לה צורה מורכבת של הפועל המציינת אספקט אימפרפקטיבי. בניב זה מתפרש "דני היה שותה קפה" כמו בשני התרגומים ב-28). ישנו גם ניב נוסף, ספרותי וארכאי במתכוון, המשמר את האימפרפקטיביות של השפה המשנאית, כמודגם במשפט הבא מתוך הסיפור "נעימה ששון כותבת שירים" של עמליה כהנא-כרמון משנת 1963, שאינו מתאר הרגל אלא אירוע חד-פעמי מתמשך: "משך כל אותה שיחה מביט היה המורה יחזקאל בעד החלון החוצה". אולם בניב המרכזי של העברית החדשה נעלם פירוש ההתמשכות, ונותר פירוש ההרגל בלבד. חידת הצורות המורכבות שואלת כיצד התפתח הניב הזה.

כדי להתמודד עם חידת הצורות המורכבות, כותב רוזן בשנת 1985 את המאמר "קווים לתולדות מערכת זמני הפועל בעברית". במאמר זה הוא חוזר אל ההסטוריה של מערכת הזמנים השמית, ומתווה ממנה את סיפור התפתחותה של מערכת הזמנים של העברית. את ראשיתו של הסיפור הוא רואה (בהסתמך על הגישה של Bauer 1910, Kuryłowicz 1961) במערכת השמית המקורית שאת ביטוייה ניתן למצוא באכדית. במערכת הזמנים של העברית לדורותיה הוא רואה משוקע ניגוד אספקטואלי בסיסי בין נטייה אירועית (דינאמית) למצבית (סטאטית), המתבטא במערכת הפועל השמית העתיקה, כפי שניתן לשחזרה מתוך מערכת הפועל האכדית. ההבחנה השמית הבסיסית היא בין נטייה אירועית לנטייה מצבית של הפעלים כולם. הנטייה האירועית היא נטיית תחילית (prefixal), והיא מציינת ניגוד זמנים ו/או אספקטים. הדבר נשתמר בנטיית תחילית עם או בלי ו' ההיפוך במקרא. נטיית המוספית (suffixal) היא בבסיסה

נטייה מצבית ובמקורה אינה מציינת זמן אלא פרדיקאטיביות בלבד. לכל נטייה יש גם צורת בינוני משלה, וקיימות על כן שתי צורות בינוני שונות: בינוני אירועי ובינוני מצבי, המשמשים כלואים בלבד (דהיינו בשימוש אטריבוטיבי בלבד). הבינוני המצבי הוא צורת הבסיס של הנטייה המוספית, והבינוני האירועי הוא מה שנשתמר בעברית כבינוני. לפעלים סטאטיביים אין בינוני אירועי, אלא רק מצבי. דבר זה מתבטא בחסרון הבינוני בעברית עבור פעלים סטאטיביים רבים, כפי שכבר ראינו לעיל:

מלא -- * מולא	ירא -- * יורא	29. חפץ -- * חופץ
טהור -- * טוהר	צמא -- * צומא	רעב -- * רועב
יפה -- * יופה	קטן -- * קוטן	גדול -- * גודל
כבד -- * כובד	רזה -- * רוזה	שמן -- * שומן
רחוק -- * רוחק	יבש -- * יובש	רפה -- * רופה
נעים -- * נועם	כלה -- * כולה	שמח -- * שומח
דבק -- * דובק	זקן -- * זוקן	טמא -- * טומא
חשוך -- * חושך	חסר -- * חוסר	בלה -- * בולה
חרב -- * חורב	חרד -- * חורד	תמה -- * תומה
קצר -- * קוצר	עיף -- * עויף	שפל -- * שופל

לפעלים סטאטיביים אחרים יש צורות בינוני:

30. שוכן, יושב, עומד, שוכב, אוהב, זוכר, יודע, דומה, בוטח, רוצה, לובש, נועל, חובש

פעלים אלה מתפרשים ככוללים נקודת שינוי מצב התחלתית, ומכאן שאינם סטאטיביים לחלוטין. ואכן יש להם בינוני כבר באכדית, למשל *יִושַׁב*, באכדית מופיע הביטוי "יושבי עיר" במשמעות עירוני; *יִודַע* מופיע בביטוי "יודע רכושי":

- 31.a. wāšibūt ālim 'city-dwellers' (Huehnergard 2000, 197)
 b. mūde bīšīya 'who knows my property' (ibid 282)

לפעלים סטאטיביים יש רק שתי צורות במקרא, צורת עתיד ב-(32.א.) וצורה מצבית (שאינה מציינת זמן) ב-(32.ב.). הדוגמאות ב-(33) מראות שהצורה המצבית של הפעלים הסטאטיביים אכן אינה מתפרשת כעבר.

32. א. עתיד: אגדל, אדע, אזקן, אקטן, אשב, יכבד, יאהב, יזכור
 ב. מצב: גדלתי, ידעתי, זקנתי, קטונתי, ישבתי, כבדה, אהבתי, זכרתי

33. א. ואלוהי אבי היה עמדי. ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן (בראשית ל"א 5 - 6)
- ב. אם טמאה ארץ אחוזתכם, עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' אשר שכנ שם משכן ה' (יהושע כ"ב 19)
- ג. קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (בראשית כ"ב 2)
- ד. מי יאכילנו בשר? זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים (במדבר י"א 5)
- ה. ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי (תהילים ג' 2)
- ו. משפטי ה' אמת צדקן יחדיו (תהילים י"ט 10)
- ז. חשך השמש בצאתו (ישעיהו ה' 30)
- ח. נקה ... לישועה רחקה ממנו (ישעיהו נ"ט 11)
- ט. אני בחסדך בטחתי (תהילים י"ג 5)
- י. ואתה שנאת מוסר (תהילים נ' 17)
- י"א. חסד חפצתי (הושע ו' 6)
- י"ב. דבר כי חפצתי צדקך (איוב ל"ג 32)
- י"ג. לכן שמח ליבי ויגל כבודי (תהילים ט"ז 9)
- י"ד. והנה חרבנו פני האדמה (בראשית ח' 13)

הבחנה האספקטואלית המילונית הבסיסית בעברית הקדומה היא איפוא בין פעלים סטאטיביים לדינאמיים. בהשפעת הארמית, העברית המשנאית מחליפה הבחנה זו בהבחנה אחרת הקרובה לה מבחינה אספקטואלית, הבחנה בין פעלים מתמשכים ונקודתיים, כפי שמנסח זאת רוזן: "הבדלה יסודית בין הפעלים בעלי ערך מילוני מתמשך-קווי, לבין אלה שתוכנם עשוי להתייחס לנקודת-זמן בלבד." (רוזן 1985, 291). מבחינה דקדוקית, הבחנה זאת מתבטאת בכך שהארמית משתמשת בצורות העבר המורכב לציון העבר עבור פעלים מתמשכים בלבד:

34. א. מהלך הוה (דניאל ד' 26)
- ב. משתכל הוית (דניאל ז' 8)
- ג. * נפל הוה (על פי רוזן 1985, 291)

נוצרת כאן הזדמנות פז לעברית המשנאית להעשיר את מערכת הזמנים הבינארית פעל – יפעל למערכת שבה שלושה איברים, המציינים בהתאמה עבר, הווה, עתיד, לפחות עבור הפעלים המתמשכים, כפי שמתקיים הדבר בארמית:

35. האיש היה יושב : האיש יושב : האיש יהיה יושב

ואילו פעלים המתארים אירועים נקודתיים נותרים בסד המערכת העברית אשר בה שתי צורות זמן בלבד:

36. הדליק : ידליק

לדברי רוזן, זהו מצב לא יציב, ולכן גם פעלים אלה, עוד בטרם הופיעו עם פועל העזר, הוסיפו לעצמם זמן שלישי באמצעות הבינוני, כצורה פועלית המציינת זמן הווה, באנאלוגיה לפירוש צורת הבינוני ב- (35):

37. הדליק: מדליק: ידליק

נוצרה איפוא מערכת שיש בה הן צורות זמן פשוטות, והן מורכבות. מצד אחד, יש עכשיו צורך להבחין בין שני טיפוסים הצורות, באופן שתישמר לצורות המורכבות משמעות אספקטואלית של התמשכות. מצד שני, יש צורך לפרש את הצורות המורכבות עבור פעלים נקודתיים, המופיעים עכשיו במבנה שמיועד מלכתחילה רק לפעלים מתמשכים. לדברי רוזן:

עלינו להבהיר כיצד ייתכן מעבר תוכן של השתרעות לאורך קטע זמן מוגדר אל תוכן פועלי שמעצם טבעו אינו יכול לחרוג מנקודת הזמן: כפי שמלמדות מערכות לשוניות לא מעטות, התשובה היא חזרה על אותה הנקודה עצמה ככל שאורך קטע הזמן, או במילים אחרות, הישנות האירוע, האיטראטיוויות, בין אם היא הרגלית בין אם קשורה בנסיבות שאין הן כדי הרגל. (רוזן 1985, 292).

הפתרון שמציע רוזן לחידת הצורות המורכבות הוא איפוא זה: מכיוון שהתמשכות אינה משמעות שהיא אפשרית עבור כל הפעלים, בוודאי לא הנקודתיים, מתאימה המערכת את הפירוש הזה לכל הפעלים, ע"כ כן שהיא הופכת אותו לפירוש של הישנות האירוע.

אולם לא איש כרוזן יתעלם מקיומן של דוגמאות נגדיות לאיפיון העבר המורכב כהישנות של אירוע. כבר ב-*העברית שלנו* הוא מעלה דוגמאות נגדיות כגון: *היה גר, היה נמצא, היה נחשב*, שאינן מציינות הישנות. רוזן רואה בצורה המורכבת במקרה זה "אמצעי עזר לציון הזמנים", הנחוץ לפעלים ש"צלצולם דומה בהווה ובעבר, ומשמיעת צורות הפועל הללו אין לשומע אפשרות לדעת, אם כוונתו של הדובר להווה או לעבר" (עמ' 114). ואמנם הצורות *גר, נמצא, נחשב*, הן הומופוניות בעבר ובהווה. אולם ההסבר הפונטי שנותן רוזן הוא דחוק, כפי שמהר בן חיים 1954 להעיר, מכיוון שישנם פעלים נוספים בעלי צורות הווה ועבר הומופוניות: *נפצע, נהרג, נתקל, נכשל, נגמר*, והעבר המורכב שלהן הוא בכל זאת הרגלי: היה נפצע, היה נכשל, היה נגמר. לגבי אלה, רוזן אומר כי הם שייכים לקטגוריה של

פעלים שעצם משמעותם היא זו של הפעולה הגמורה (פעלים פרפקטיביים). תמה אני, אם אנו נשתמש בפעלים הללו בכלל בלשון הווה: מה זה: *הספר נגמר* (הווה)? *הספר נמצא בשלב של גמר*? נדמה לי, שאם כוונת הדובר להביע דבר כגון זה, יאמר *נגמר והולך, נשלם והולך, ושימוש נפצע, נהרג בהווה* – ממש איני יכול לתאר לי, מלבד אולי בצירופים עממיים כגון *הוא נהרג על מיל אחד*. (עמ' 114).

רוזן אומר כאן שעבור פעלים מסוימים אין צורך בבידול, בגלל הפרפקטיביות שלהם, ממנה נובע שאין להם צורת הווה בכלל. אולם הסבר זה אינו תקף עבור דוגמאות כגון: דן, קם, רץ, שר, שם וכו', שאינן פרפקטיביות, ועל כן יכולות לשמש בהווה, ומכאן שיש צורך עבורן בבידול. ולגביהן עונה רוזן כי כל מה שאמר הוא שהעברית הישראלית "משתמשת לרוב באותו אמצעי דיפרנציאציה", לרוב, ולא תמיד. לעומתו, בן-חיים 1953 חשב כי הזמן המורכב הוא פשוט צורה מנומסת: הייתי רוצה, הייתי מבקש:

עד כמה שידוע לי, אין בלשון העברית עד לזמנים החדשים שימוש של צורת זמן מורכבת זו שלא להבעת תנאי אלא להבעת משאלה או לפנייה דרך אדיבות; והרי "הייתי מבקש" הנ"ל אינו אלא "אני מבקש". אין ספק בעיניי, שכאן מסגרת תחבירית עברית קדמונית, שניצוק בה תוכן חדש בהשפעת הלעז (שם, עמ' 37).

לסיכום, רוזן פרש לפנינו סגה מרתקת של מערכות זמנים קדומות, וטווה עבורנו פתרון מתוחכם מאין כמוהו לחידת הצורות המורכבות. אלא שהפתרון הותר שאלות פתוחות. מדוע נעלם פירוש ההתמשכות של הצורות המורכבות, עבור אותם פעלים לא-נקודתיים שמאפשרים אותו, ושעבורן היה קיים במשנה, כמו "היה הולך"? מה בדבר הצורות המורכבות שאין בהן הישנות (כמו "היה גר")? הרי הפתרון הפונטי של רוזן, או פתרון הנימוס של בן-חיים, אינם באמת פותרים את הבעיה.

IV. הרגל אספקטואלי והרגל מודאלי

לדעתי ישנם לפחות שני גורמים המקשים על רוזן. ראשית, העובדה שהוא רואה בצורת הבינוני הפועל ובצורה המורכבת שתי צורות נפרדות. זאת למרות שהצורה המורכבת, כשמה כן היא, מורכבת מפועל עזר בלווית אותו בינוני פועל עצמו. כאשר רוזן מוותר על הקומפוזיציונאליות שבפירוש הצורה המורכבת, הוא מתרחק מפתרון חידת הצורות המורכבות. שנית, רוזן אמנם מכיר בכך שגם במקרא ישנן צורות מורכבות, אלא שהוא משאיר אותן בשוליים:

כאן המקום להזכיר, ולו דרך אגב בלבד, שצורות הזמנים הפריפרסטיות אינן כלל חידוש של העברית שלאחר המקרא. מצויות הן, אם אמנם בתדירות זעירה, גם בטקסטים המקראיים (למשל: ויקרא אחאב אל עובדיה אשר על הבית ועובדיהו היה ירא את ה' מאד; מלכים א' י"ח ג'), אולם עלינו להודות שעד כה לא עלה בידנו לעמוד בשלמות ודי הצורך על העיקרון המכוון את יישומן. (רוזן 1985, 292).

כאשר רוזן מוותר על ניתוח הצורות המורכבות במקרא, הוא מתרחק עוד מן הפתרון.
כפי שכבר ציינתי, במקרא מופיעות הצורות המורכבות בעיקר בקריאה הרגלית:

38. א. ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו (שמות ג' 1)
ב. והנער היה משרת את ה' (שמואל א' ב' 11)
ג. שבעים מלכים... היו מלקטים תחת שולחני (שופטים א' 7)
ד. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו (מלכים ב' י"ח 4)
- אותה הקריאה ההרגלית מופיעה גם עבור צורת הבינוני הפועל לכשעצמו:

39. א. והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבוקר ולחם ובשר בערב (מלכים א' י"ז 6)
ב. ומפיכוש יושב בירושלים כי על שולחן המלך תמיד הוא אוכל (שמואל ב' ט' 13)
ג. אלהים עמך בכל אשר אתה עושה (בראשית כ"א 22)
ד. ויתוך את בתי הקדשים אשר בבית יהוה אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה (מלכים ב' כ"ג 7)

אנו מוצאים איפוא כי כדי לתאר הרגל או סדרה של אירועים חוזרים ונשנים, המקרא משתמש בבינוני הפועל, עם או בלי פועל העזר, כמו ב-(38) ו-(39). פירוש זה של הרגל והישנות, בשני המקרים כאחד, שונה מפירוש של מנהג, המבוסס על חוקיות. מנהג הוא יותר מאשר הישנות, אפילו הרגלית, של אירועים, כיוון שתוקפו בא מחוקיות, שיש לה פן מודאלי. לציון מנהג המבוסס על חוקיות, דהיינו הרגל מודאלי, משתמש המקרא בדרך כלל בצורות יפעל וצורת זפעל:

40. א. על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה (שמואל א' ה' 5)
ב. כי לנביא היום ייקרא לפנים הרואה (שמואל א' ט' 9)
ג. ולחנה ייתן מנה אחת אפיים כי את חנה אהב (שמואל א' א' 5)
ד. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבוח ליהוה צבאות בשילה (שמואל א' א' 3)
ה. שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א 12)
ו. ויהי מידי עברו יסור שמה לאכול לחם (מלכים ב' ד' 8)

המקרא מבחין איפוא בין חוקיות, הרגל מודאלי, אותה הוא מביע בצורת יפעל וצורת זפעל, לבין הרגל אספקטואלי, אשר להבעתו משמש הבינוני, עם או בלי פועל העזר. לטעמי, המקרא הוא הבסיס להבנת הצורות המורכבות בעברית החדשה, ואילו צורות ההתמשכות המופיעות במשנה (ואף במקרא המאוחר) הן

אכן, כפי שהראה רוזן, השפעה ישירה של התחביר הארמי, שהעברית החדשה שבה והתנערה ממנו בהמשך. ההבחנה בין הרגל מודאלי והרגל אספקטואלי, שהיא הבחנה מקראית, היא ההבחנה העומדת ביסוד הסמנטיקה של הצורות המורכבות בעברית החדשה. מכאן ששאלת "ההתמשכות הנעלמת" אינה מתעוררת כלל, וכמוה גם שאלת "העתיד הנעלם", כיוון שמלכתחילה לא היו צורות התמשכות ולא צורות עתיד במערכת המקראית שעליה מבוססת העברית החדשה.

ניתן להראות כי בעברית החדשה, כמו במקרא, מתפרש העבר המורכב כהרגל אספקטואלי. לעומתו, קריאתו ההרגלית של העבר הפשוט היא מודאלית. דיון מקיף בהבחנה זו ניתן למצוא במאמר של Boneh and Doron (עומד להופיע). כאן אסתפק בדוגמה פשוטה. נתאר לעצמנו בחזרה בשם דינה, שהיתה ממונה מטעם רשות הדואר על הטיפול בדואר הנכנס מאנטארקטיקה. נכון יהיה לומר (א.41).

א.41. דינה טיפלה בדואר מאנטארקטיקה

גם אם מעולם לא התקבל בארץ דואר מאנטארקטיקה. זאת כיוון שעל פי החוזה, או כתב המינוי שלה, זה היה תפקידה של דינה. אולם בתנאים אלה (א.41.ב.) הוא שקרי

א.41.ב. דינה היתה מטפלת בדואר מאנטארקטיקה

כיוון שהוא מניח קיום, ואפילו הישנות, של אירועים שאכן אירעו במציאות, של קבלת דואר מאנטארקטיקה.

גם תכונה נוספת של העבר המורכב, היותו עבר שאיננו ממשיך אל ההווה, נובעת מן ההבחנה המקראית בין הבינוני לכשעצמו לבין הצורה המורכבת, שבה תפקידו של פועל העזר הוא להרחיק את ההרגל אל העבר. כדי לעמוד על ההבחנה בין העבר המורכב לעבר הפשוט בעברית החדשה, כדאי דווקא להתבונן בפעלים הסטאטיביים שלגביהם הרגל אינו מותנה בהישנות, כמו בדוגמת "היה גר" של רוזן:

א.42. הורי גרו בירושלים

ב. הורי היו גרים בירושלים

העבר הפשוט ב- (א.42). מציין פרק זמן מסוים בעבר, שהוא חלק מתקופה שבה חל המצב המתואר. אולם המצב אינו בהכרח מסתיים כאשר מסתיים פרק הזמן המצוין. ייתכן שהורי גרים עדיין בירושלים. אמנם קשה להיווכח בכך כאשר המשפט מופיע ללא הקשר, והנטייה היא לפרש את המצב כחופף לפרק הזמן המצוין. אולם נדמיין הקשר שבו אני מנסה להסביר למישהו כיצד הצלחתי לשלב את עבודתי מחוץ לבית עם גידול תינוק. (א.42). יכול לשמש הסבר לכך. זמן הפועל הוא עבר, כיוון שההסבר שב- (א.42). חל על התקופה הזו, היא בעבר,

ושוב אינו רלוונטי כיום, כאשר בני כבר מזמן אינו תינוק, ללא כל קשר לשאלה אם הורי גרים או שאינם גרים בירושלים. מכאן שאין נובע מ- (א.42) שהורי כבר אינם גרים בירושלים, וייתכן שהם עדיין כאן. לעומתו, העבר המורכב שב- (ב.42) מציין מצב שתחולתו בעבר, דהיינו מצב המתואר כחלקי לפרק זמן בעבר. כיוון שהמצב מוגבל לפרק זמן שהסתיים, נובע כי אינו חל יותר כעת. אותו הניגוד מודגם קצת אחרת ב- (43).

א.43. עד אתמול, הורי גרו בירושלים
ב. # עד אתמול, הורי היו גרים בירושלים

ראינו אם כן שניתן להסביר את תכונת העבר המורכב בעברית החדשה מתוך מקורותיו המקראיים. ולסיום אני מקווה כי הצלחתי להוביל את הקורא/ת בעקבותיו של רוזן אל ההכרה כי המפתח לניתוח העברית החדשה, שהוא היה הראשון לחקור אותה כשפה טבעית עצמאית ולגיטימית בפני עצמה, מצוי בכל זאת בעברית הקדומה.

ביבליוגרפיה

- אזר, משה 1995, **תחביר לשון המשנה**, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים.
בן-חיים, זאב 1953, "לשון עתיקה במציאות חדשה", **לשונונו לעם תשי"ג**.
בן-חיים, זאב 1955, "לתיאוריה של העברית כפי שהיא מדוברת", **תרכיץ** כד, תשט"ו, עמ' 337-342.
- דורון, עידית 2000, "הבינוני הסביל", **בלשנות עברית** 47: תש"ס, עמ' 39-62.
סגל, משה צבי 1946, **דקדוק לשון המשנה**, הוצאת דביר, תל-אביב.
רוזן, חיים 1956, **העברית שלנו**, עם עובד, תל אביב.
- רוזן, חיים 1977, **עברית טובה**, מהדורה שלישית, הוצאת קרית-ספר, ירושלים.
רוזן, חיים 1985, "קווים לתולדות מערכת זמני הפועל בעברית" **מחקרים בלשון א'**, 293-287, נדפס מחדש ב- *East and West: Selected Writings in Linguistics by Haiim B. Rosén*, 1994, Volume III, pp. 410-417.
- רוזן, חיים 1993, "הערות לדקדוק הפועל בעברית המקראית", **חקרי עבר וערב**, ספר היובל ל' בלאו, 513-507, נדפס מחדש ב- *East and West: Selected Writings in Linguistics by Haiim B. Rosén*, 1994, Volume III, pp. 443-449.
- Bauer, Hans 1910 "Die Tempora im Semitischen" *Beiträge zur Assyriologie und Semitischen Sprachwissenschaft* 81: 1-53.

- Boneh, Nora and Edit Doron, to appear, "Habituality and the Habitual Aspect" in Susan Rothstein (ed.) *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect*. John Benjamins, Amsterdam.
- Dowty, David 1979 *Word Meaning and Montague Grammar*, Reidel, Dordrecht.
- Hatav, Galia 1997 *The Semantics of Aspect and Modality: Evidence from English and Biblical Hebrew*, John Benjamins, Amsterdam.
- Huehnergard, John 2000 *A Grammar of Akkadian*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana.
- Jespersen, Otto 1924 *The Philosophy of Grammar*, Allen & Unwin, London.
- Joüon, Paul 1923 *Grammaire de l'Hébreu Biblique*, Pontifical Biblical Institute, Rome.
- Kuryłowicz, Jerzy 1961 *L'Apophonie en Sémitique*, Polska Akademia Nauk Komitet Językoznawstwa, Wrocław.
- Reichenbach, Hans 1947 *Elements of Symbolic Logic*, Macmillan, London, § 51 "The Tenses of Verbs".
- Rosén, Haiim B. 1961 "On the Use of the Tenses in the Aramaic of Daniel", *JSS* 6, 183-204, reprinted in *East and West: Selected Writings in Linguistics by Haiim B. Rosén*, 1984, Volume II, pp. 285-305.
- Rosén, Haiim B. 1966 *A Textbok of Israeli Hebrew*, The University of Chicago Press, 2nd edition, § 37.3 Compound Remote.
- Rosén, Haiim B. 1977 *Contemporary Hebrew*, Mouton, The Hague.
- Smith, Carlota 1997 *The Parameter of Aspect*, Kluwer, Dordrecht, § 8.4.3. The Futurate.